

the ability to aktSIONality partnership on the specifics of their lexical semantics and therefore reflected in the objective it features extra-linguistic situations.

Conclusion. Objectivist approach to the research of problems aspect dictates the need differentiated approach to the definition aspectuality subclasses providing for mandatory implicit, morphemic characteristic aspectuality features. Complex investigation for classifying the aspectual semantics in terms of objectivist approach reveals perspectives for analyzing both aspectuality and aspect, enables to single out aspectual characteristics for the verb lexeme and the subtlest shades in its aspectual behavior.

Key words: verb; aspect; aspectuality; aspectology; aspectual class; perfective; imperfective; activitive; terminative.

Надійшла до редакції 1.09.16

Прийнято до друку 12.10.16

УДК 811.161.2'367

ШИТИК Людмила Володимирівна,
доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства і
прикладної лінгвістики Черкаського
національного університету імені
Богдана Хмельницького
e-mail: l_shytyk@ukr.net

СИНКРЕТИЗМ СПОСОБІВ ПЕРЕДАВАННЯ ЧУЖОЇ МОВИ В ІДІОСТИЛІ СТЕПАНА ПРОЦЮКА

Статтю присвячено дослідженню синкретичних способів передавання чужої мови в психобіографічних романах Степана Процюка про українських письменників – Василя Стефаника («Троянда ритуального болю»), Архипа Тесленка («Чорне яблуко») та Володимира Винниченка («Маски опадають повільно»). Репрезентовано широке розуміння терміна «чужа мова» не тільки як чужого висловлення або його частини, оформленої залученою в авторський контекст синтаксичною конструкцією, але і як наведених у тематичному плані «чужих» думок. Умотивовано розрізнення трьох способів передавання «чужої мови»: дослівне (пряме) відтворення чужої мови, недослівне (непряме) та синкретичне передавання чужої мови, що постає внаслідок взаємозв'язку та взаємопереходів між її різновидами. Констатовано, що нетипові способи відтворення чужої мови марковані синкретизмом, оскільки вони репрезентують інформацію у двох площинах – із позиції автора і мовця, причому часто ці позиції взаємодіють. Обґрунтовано доцільність виокремлення в межах конструкцій із чужою мовою двох видів протиставлень: «пряма мова // непряма мова» та «чужа мова // авторська мова». Окреслено кваліфікаційні характеристики синкретичних способів передавання чужої мови – репрезентантів опозиції «пряма мова // непряма мова»; виокремлено периферію прямої мови (вільна пряма мова, внутрішня пряма мова), непрямої мови (вільна непряма мова) та проміжну ланку (невласне-пряма мова); описано їхні структурно-семантичні різновиди; з'ясовано функційно-стилістичний потенціал синкретичних способів відтворення чужої мови в ідіостилі Степана Процюка.

Ключові слова: синкретизм, синкретичні способи передавання чужої мови, пряма мова, непряма мова, вільна пряма мова, внутрішня пряма мова, невластне-пряма мова, вільна непряма мова.

Постановка проблеми. Модерністський принцип звернення до психіки героїв літературних творів, зближення автора зі своїм персонажем набули нині особливої актуальності. Для кращого розкриття психології людини, її переживань письменники нерідко вдаються до прийому зображення «очима героя», що допомагає зблизити авторський описовий виклад із мовою персонажів. Ще І. Я. Франко зазначав, що треба малювати людину «і в її суспільних зв'язках, і в тайниках її душі» [1, с. 99].

Яскравим прикладом реалізації такої манери письма слугують психобіографічні романи Степана Процюка про українських письменників – Василя Стефаника («Троянда ритуального

болю»), Архипа Тесленка («Чорне яблуко») та Володимира Винниченка («Маски опадають повільно»), де особливою специфікою позначені способи використання чужої мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно в лінгвістиці поняття чужої мови охоплює різноманітні синтаксичні конструкції, здатні найефективніше відтворити мовлення чи думки конкретної особи в авторському тексті. Широке розуміння терміна «чужа мова» не тільки як чужого висловлення або його частини, оформленої окремою синтаксичною конструкцією, що залучена в авторський контекст, але і як наведених у тематичному плані «чужих» думок (т. зв. «внутрішньої мови»), прогнозує різноманітні способи вираження «чужої мови»: дослівне відтворення, переказ, перероблення «чужих» тем, алюзії, ремінісценції, прецедентний текст, запозичення, наслідування, стилізація тощо [2, с. 5].

У мовознавчих студіях конструкції з чужою мовою вивчали залежно від розуміння сутності цього феномену. У другій половині минулого сторіччя обґрунтовано власнеграматичний підхід до вивчення чужої мови, згідно з яким її досліджували як структурний елемент тексту або окремого висловлення [3; 4], звертали увагу на прагматичні характеристики, способи та засоби вираження [5, с. 52–79]. Тенденція до переходу в комунікативну парадигму, що характеризує сучасний етап дослідження чужої мови, посилила увагу до комунікативної ситуації, теорії мовленнєвих актів [6; 7], обґрунтування принципів аналізу чужої мови в контексті спілкування [8, с. 250–296] тощо.

Мета статті полягає в комплексному аналізі синкретичних способів передавання чужої мови в ідіостилі Степана Процюка. Досягненню задекларованої мети сприятиме реалізація таких **завдань**: обґрунтувати широке розуміння терміна «чужа мова»; умотивувати розрізнення трьох способів передавання «чужої мови»: дослівного, недослівного та синкретичного; окреслити кваліфікаційні характеристики синкретичних способів передавання чужої мови – репрезентантів опозиції «пряма мова // непряма мова», описати їхні структурно-семантичні різновиди; з'ясувати функційно-стилістичний потенціал синкретичних способів відтворення чужої мови в ідіостилі Степана Процюка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слушно виокремлювати дослівне (пряме) відтворення чужої мови, недослівне (приблизне, непряме) та синкретичне передавання чужої мови, що постає внаслідок взаємозв'язку та взаємопереходів між її різновидами. На наше переконання, нетипові способи відтворення чужої мови марковані синкретизмом, адже вони відтворюють інформацію у двох площинах – із позицій автора і мовця, які часто взаємодіють. У художній літературі через тенденцію до драматизації розповіді авторська мова потрапляє під вплив живої розмовної стихії. Відбувається зворотний процес: авторська мова не підпорядковує собі прямої мови героїв, а вбирає основні особливості її експресивно-синтаксичного ладу. Зближення авторської і прямої мови зумовлене також появою персоніфікованих типів оповідача, розвитком розповідної перспективи, за якої роль оповідача бере на себе одна з дійових осіб [9, с. 14].

Опозицію «речення // текст» репрезентують конструкції з чужою мовою, у яких синтезовано диференційні ознаки різних способів передавання чужої мови та способів її викладу. Залежно від цього реалізовано два види протиставлень: «пряма мова // непряма мова» і «чужа мова // авторська мова». Опозицію «пряма мова // непряма мова» представляють такі синкретичні способи відтворення чужої мови: вільна пряма мова, внутрішня пряма мова (периферія прямої мови); невласне-пряма мова (проміжна ланка); вільна непряма мова (периферія непрямої мови). Два основні способи викладу – «мова героя» та «авторська мова» – формують систему опозиції «мова персонажів // мова автора», де об'єднано внутрішню пряму мову, вільну пряму мову, уведену пряму мову (периферія мови героя); невласне-пряму мову (проміжна ланка); вільну непряму мову, тематичну мову, непряму мову (периферія мови автора).

Конструкції з чужою мовою, що перебувають у силовому полі взаємодії прямої і непрямої мови, різнопланово ілюструють вияви змістового, формального та реченнєво-текстового синкретизму. Частина з них, зокрема ті, що розташовані на периферії прямої

мови та в проміжній ланці, як і конструкції з власне-прямою мовою, демонструють передусім різноранговий синкретизм, зумовлений системною взаємодією одиниць різних мовних рангів – речення й тексту. Синкретизм змісту і форми або лише змісту характерний для конструкцій із непрямою мовою та периферійними до неї різновидами вільної непрямої мови, оскільки вони репрезентують в авторській інтерпретації чужу мову, тобто авторський виклад думок персонажів, що формально наближений до прямої мови.

У творах Степана Процюка потужно представлені синкретичні способи передавання чужої мови. Вільна пряма мова як периферія прямої мови являє собою адаптований виклад, а не буквальне відтворення чужої мови. Її основною розрізнявальною ознакою слугує пунктуаційне оформлення (відсутність лапок) та абсолютно повна морфологічна співвідносність лексичного матеріалу з формами прямої мови, а змістове наповнення збігається повністю або частково, оскільки можуть бути скорочені деякі фрагменти, спрощені формулювання.

Зафіксовано специфічні різновиди вільної прямої мови: т. зв. непозначена пряма мова, т. зв. цитатні вкраплення, конструкції зі вставними одиницями, непряме цитування, крилаті вислови, прислів'я, приказки, не оформлені як пряма мова. Своєрідний спосіб оформлення чужої мови, т. зв. непозначена пряма мова, що охоплює три структурні типи відповідно до графічного оформлення авторських уведень (препозитивне, інтерпозитивне, постпозитивне) на зразок *повідомив* (хтось, щось), *тише*, *заявив*, *констатує*, *зазначив*, *розповідає* та ін., фіксує потік свідомості героя, маркований графічними засобами: відсутністю великої літери на початку репліки, специфічним пунктуаційним оформленням тощо. Способи оформлення непозначеної прямої мови з авторськими уведеннями, що мають різний пунктуаційний малюнок, проілюстровано такими фрагментами, напр.:

Все життя Стефаника пройде під магічним знаком Матері. У листі до Морачевського він пише:

Моя мати була і є дуже хвора. Тато робить мені гіркі докори... Розуміється, тут виходить на світ і злоба батькова на мене за то, що я ходив слідами коханої матінки. Вона не може говорити, але зором ласкавим заперечує слова тата. Донині у мене іншої любові нема, як до матері... Не раз, а сто разів на день я боюся своїх дверей, аби не розтворилися та аби мені не подано телеграми. Я такий нещасливий! («Троянда ритуального болю»).

...вони такі привітні: пане Стефанику, не покидайте, тишіть, пане Стефанику, ми потребуємо вашого слова...

...а звідки мені взяти те слово, мої дорогі, коли всередині все спалено?..

...а вони своїє: так, як ви, пане Василю, ніхто не скаже, ви, пане Василю, великий артист пера...

[...] ...хотілося щось написати, але... тьохнуло і обірвалося...

...тишіть, пане Стефанику, пане Василю, пане Семеновичу!..

...пуста і жаль, що вони так вірять у мої писання...

...ви ще подаруєте нашій літературі справжні діаманти, – оптимістично каже Коцюбинський, обіймаючи його за плечі;

тільки не лінуйтеся, як я, – додає (жартома чи всерйоз?) вусатий Самійленко;

і не ставайте модним, бо мода для письменника – це зашморг, – тихо додає пані Лариса Косач...

...про що ви говорите, мої дорогі вусаті чоловіки і жінки з гортанними голосами, я смертельно перевтомився... («Троянда ритуального болю»).

Пізніше поет-стоїк писатиме, *державна не твориться в будучині, держава будується нині*, так було і вчора, і сьогодні, так буде завтра («Маски опадають повільно»).

Своєрідною візитівкою роману «Троянда ритуального болю» є т. зв. цитатні вкраплення – уведені рядки пісень, графічно марковані курсивом, що посилюють драматизм внутрішніх переживань героя, увиразнюють трагізм ситуації, напр.: ...йому подобалися такі ж жінки – безквітчасті, меланхолійно-готичні, в чорну днину мене мати

на світ привела... напевне, ці жінки мусили мати здатність до жертвності, щоб співати колір чорний, взяла б голос твій, і навіть до самозречення, одному тобі покорна, я співаю колір чорний, вони повинні бути не ексцентричними акторками, а хранительками, бо то колір мій... («Троянда ритуального болю»).

Потім затягнули «Ой радуйся, земле». Чоловічі і жіночі голоси творили у його привітній хаті диво. Коло них був Спаситель, що вберігав і його гостей, і родину, і господаря від зла. Здавалося, що навколо все було білим, мов його перша дитяча віра. Радуйся, ой радуйся, земле!.. Урочистий настрій ріс до небес. Цілував свого родича, сивого Проскурняка в голову. Два плакали. Застеляйте столи, та все килимами, суворі газди і говірки газдині росли серцями – і він ріс біля них, тих покручених долею нехитрих сердець, які все життя вміли любити і вірити, Син Божий народився! – Славимо його! («Троянда ритуального болю»).

Зафіксовано вільну пряму мову, реалізовану:

– конструкціями зі вставними одиницями, напр.: *У найсміливіших визрів задум – зірвати квітку напороті. За повір'ями, що сотні літ передавалися з уст в уста, опівночі, коли наступає Купала, розквітає прекрасне зілля. Хто його зірве, стане всемогутнім. Дівчата самі тягнутимуть до клунь того хлопця, йому підуть гроші й удача* («Чорне яблуко»); *За Гессе, справжнього визнання письменника за життя не буває – це вигадки істориків літератури* («Троянда ритуального болю»);

– крилатими висловами, прислів'ями, приказками, не оформленими як пряма мова, напр.: *Матвій дурнуватو ошкірився – засмійся, Матвійку, дам копійку – і розвів руками: що поробиш, мовляв?..* («Чорне яблуко»);

– непрямым цитуванням, що являє собою недослівний виклад думок авторитетних людей, вільний переказ чужих думок, оцінну інтерпретацію чужих думок, напр.: *Іван Франко не лише називає його найбільшим артистом, який появився в нас від часу Шевченка, маючи на увазі передусім письменницьку майстерність Стефаника, а не соціальні пристрасі* («Троянда ритуального болю»).

Він [Василь Стефаник] був українською Кассандрою. Вона [Євгенія] не могла бути троянським Стефаником, бо жила значно раніше. Вони – люди подібного, доволі рідкісного, психотипу.

Кассандру, одну із п'ятдесяти синів і дочок троянського царя Пріама і цариці Гекуби, покарав бог Аполлон, златокучерявий красень, якому вона відмовила у любовних утіхах. Кассандра володіла даром пророчиці. Але Аполлон забрав від неї вміння передчувати радісні події, залишивши для її передчуттів тільки смерть, горе і сльози. Помста була витонченою і жорстокою, адже царівну Кассандру зненавиділи люди («Троянда ритуального болю»).

Поширеним способом відтворення чужої мови в аналізованих творах є внутрішні монологи, або внутрішня пряма мова, типологійний статус яких з'ясовано по-різному. Визнаючи загалом естетичну значущість і важливість використання на сторінках художніх творів внутрішнього мовлення героїв, багато дослідників, як констатує Г. А. Рустомова, об'єднує внутрішній монолог і невласне-пряму мову в один художній прийом на підставі їхньої функційної схожості [9, с. 37].

Нам імпонує науковий підхід В. Л. Рінберг, згідно з яким внутрішній монолог не можна ототожнювати з невласне-прямою мовою попри те, що їх зближують змістова спрямованість, лексико-фразеологічний склад і синтаксично-стилістична специфіка, яка межує з емоційно-експресивним забарвленням категорії [10, с. 199–202].

Внутрішню пряму мову структурно вирізняє «стиснутий» синтаксис, наявність питальних та окличних речень, фрагментарність вираження раніше не відтворених думок, емоційна насиченість. Внутрішня мова героїв у художньому тексті постає не тільки для відтворення монологічних роздумів героя, але і як форма внутрішньої, завуальованої розмови героїв між собою. З огляду на це вирізняють дві форми представлення внутрішньої прямої мови:

– монологічну, напр.: ... *таточку рідний! Не раз і не десять стояв мені в очах цей ваш прихід і ці мимовільні сльози, коли ви відвернулися до стіни... а потім справили зодів мені, мама комірця висмикнула із сорочки... я не знав, як ходити в такому одязі, це ж не лацур'я якесь... татусю любий... які ви раді були тоді, які горді й щасливі, що можете одправити мене до школи... яка була мама горда, навіть підняла голову так величаво, мов королева... Андрійко й Ганнуся раділи, ще живі були... так могло бути завжди... але злидні, прокляті дуки виссали вашу й мою силу... («Чорне яблуко»);*

– діалогічну, напр.: *Після тієї розмови з Люсею йому було дуже зле.*

Володю, отямся, не будь таким відчуженим егоцентриком, їй теж зле – їй, певно, гірше, ніж тобі! Він думав про неї. Ставало шкода Люсі. Але не можна будувати щастя на жалощах. Обдуриш, допустимо, всіх, навіть Люсю, а себе обдурити зможеш? Причому не на місяць, не на рік, а на весь шмат життя, який тобі відміряно?

– *Які жалощі будуть справжніми?*

– *Піти чи залишитися?*

– *Жорстокість чи милосердя? Але що у цьому випадку є жорстокістю? – А що милосердям?*

– *Не вважай на канони, слухай себе.*

– *Зглянься над нею, вона ж тут сама-саміська.*

– *Пожалій себе, бо потім буде пізно.*

– *Не думай про неї – подумай про дитину.*

– *Але тоді ти вже не матимеш права захохотатися... («Маски опадають повільно»).*

Вони – це ти, Архипе. Так, ти є творцем і диригентом цих усіх хлопців, що вішаються в приютах, усіх цих в'язнів, які мордуються в тюрмах Російської імперії, усіх цих зворушливих хлопчиків, що хочуть вчитися, усіх цих дівчат, які прагнуть мати власну сім'ю. Хіба вони багато хочуть? Хіба вони не страждальці? Отак ти наче затитуєш свого можливого читача. І очікуєш відповіді:

– *Так, вони страждальці.*

– *Так, вони нещасники.*

– *Вони злиденні матеріально, але багаті духовно.*

– *У їхніх трагедіях їм завинив світ («Чорне яблуко»).*

Особливим синкретичним способом передавання чужої мови, що поєднує ознаки прямої мови (за змістом) і непрямої мови (за формою), є невласне-пряма мова. Вона слугує проміжною ланкою між прямою та непрямою мовою, бо виникла внаслідок взаємодії і взаємовпливу обох способів передавання чужої мови. Двоплановість її змістового наповнення виникає завдяки тому, що в невласне-прямій мові відображена манера мовлення літературного персонажа, емоційне забарвлення, характерне для прямої мови, проте передана вона не від імені персонажа, а від імені автора, оповідача, що зливає його мову зі своєю [11, с. 47].

Невласне-пряма може мати різний ступінь наближення до прямої мови, що дає підстави розмежовувати два різновиди невласне-прямої мови залежно від стилістичних орієнтирів: «літературний» і «характерологічний» [Там само, с. 45–47]. Така типологія збігається з виокремленими Г. А. Рустомовою двома варіантами: «авторською» та «персональною» невласне-прямою мовою [9, с. 387].

Для першого різновиду характерна незначна структурна нівеляція внутрішнього монологу героя в бік авторської розповіді. До літературного зараховують «фрагменти художнього тексту, що відображають позицію героя і з якими пов'язане повне чи часткове «перевтілення» оповідача у свого персонажа» [11, с. 45]. Такі фрагменти передають глибоко приховані, інтимні моменти психічного і духовного життя персонажа, насичені елементами чужого слова. Синтаксичні зв'язки номінації особи співвідносні з дієсловами стану, процесу (*хотіти, знати, любити, пам'ятати, відчувати, думати, чути* тощо), напр.: *Володя тильно вдивляється у дзеркало. Він Наркіс чи ні? Дзеркало – завжди*

кривозображення. Він буває байдужим навіть до себе. Здоров'я потрібне йому не для самолюбівання, а заради вищого покликання.

Він мусить, він повинен заявити у світі про українство! Це ніхто не зробить, крім нього. Рідна література надто слабка, надто вторинна. Його підгризають, що тише по-московськи. Та хоч би по-китайськи, лише б заявити, що є такий народ! Для цього треба кілька дюжин робочих комбінезонів, а не парадні білі рукавички! («Маски опадають повільно»).

«Персональна», або «характерологічна», невласне-пряма мова демонструє певну індивідуалізацію мисленнєво-мовленнєвого плану персонажів [9, с. 38], а тому вона більше наближена до прямої мови, про це свідчить уведення питальних та окличних речень, що часто функціують як неповні, парцельовані чи перервані структури, укралення просторіч, оцінно-експресивної лексики, напр.: *Він [А. Тесленко] хотів це щось сказати, але сльози котилися горохом, застилили зір і докільля. Мамо рідна, що ж вона таке каже... яку жінку він може знайти, коли уявляє своє життя лише з нею... як так можна сказати!.. наче жінка – це щось таке, що можна пересунути, змінити чи забути за власним наказом... Коли він прокидається з її іменем на устах і засинає з її іменем, то про яку жінку може йтися? Комуś зав'язувати світ, мати якусь відповідальність за сімейні статки, ще когось терпіть, окрім себе самого... Та ніколи! Ні-ко-ли! («Чорне яблуко»).*

Усі ці засоби експресивності й емоційності мови недоступні для авторської розповіді, а форма невласне-прямої мови дає авторові змогу не тільки відтворити чужу мову, зберігши в ній індивідуальні особливості мови героїв, а й повніше та глибше, ніж за допомогою інших способів, виразити думки і прагнення героїв [12, с. 280]. Використання невласне-прямої мови репрезентує одну з форм художнього розв'язання проблеми напруженості між мовою автора і мовою героя, допомагає знайти інтонацію, що об'єднує їх, налагодити взаємопереходи в їхньому діалозі. Межі між планом автора і планом персонажа стають розмитими, завдяки чому скорочується дистанція між оповідачем і героєм, героєм і читачем.

На периферії непрямої мови перебувають конструкції з чужою мовою, об'єднані терміном вільна непряма мова. Такий спосіб передавання чужої мови є синкретичним не тільки в аспекті поєднання суб'єктивних планів автора і персонажа, а й синтаксично, різною мірою синтезуючи формальні ознаки прямої і непрямої мови. Як периферія непрямої мови, вона зазвичай являє собою складне речення – складнопідрядне чи безсполучникове, а тому маркована синкретизмом лексико-граматичних засобів вираження. Лексичний склад вільної непрямої мови може збігатися з прямою мовою, а тому такі конструкції демонструють і синкретизм змісту. У науковій літературі вільною непрямою мовою, пережитою мовою називають і невласне-пряму мову, із чим ми не погоджуємося, оскільки вільною непрямою мовою номінуємо спосіб передавання чужої мови, репрезентований такими різновидами: т. зв. живописною мовою, напівпрямою мовою, розмовною непрямою мовою та безсполучниковою непрямою мовою.

Т. зв. живописна непряма мова аналогічна за граматичним складом звичайному («діловому») варіантові непрямої мови: оформлена вона як підрядне з'ясувальне речення, особові форми можна трансформувати за звичними правилами побудови непрямої мови. Водночас вона не знебарвлює вихідних висловлень, певною мірою зберігає семантико-стилістичний колорит прямої мови [13, с. 182], напр.: *...мама не могла йому розповісти, що їй кілька разів снився якийсь Страшний Чоловік, що то підійде, то вирве Хитчика з її рук, то цілиться йому в голову із лівольвера, таким холодним залізом у ясне чолечко її сина... («Чорне яблуко»).*

Напівпряма мова – це уведена до авторської чужа мова, оформлена як непряма (складнопідрядним реченням), але з покликанням на мовця та відтворенням граматичної будови і стилю прямої мови; обов'язковим є вживання форм розмовної мови, вставних одиниць, модальних слів (*на жаль, мовляв* та ін.), напр.: *... через тридцять-сорок літ у Москві житиме ще один великий талант – Довженко. У нього з'явиться акцент, коли зрідка говоритиме рідною мовою, він житиме поруч Юлії Солнцевої, байдужої до всього*

українського, йому щоденно випікатимуть серце, він відчуватиме трупний (у стосунку до себе) запах московської душі, він щодня бачитиме десятки червонозоряних знаків, **мовляв**, зречися, і плюнь на ваші козацькі могили, як казав ваш Сфінкс, наче четверо розкопані... Але попри все він волітиме жити і померти українцем... («Маски опадають повільно»).

Розмовна непряма мова являє собою дослівне відтворення прямої мови зі збереженням її граматичної будови, але у формі складнопідрядного речення, проте, на відміну від попереднього різновиду, без вставних та модальних слів, що дає підстави кваліфікувати такі утворення як граматично ненормативні (оскільки такі конструкції властиві розмовній мові, то в разі введення їх у художній твір вони можуть мати різне пунктуаційне оформлення – без лапок і з лапками), напр.: [Ленін] Кричав, що це *архискверное подражание архискверному Достоевскому*... («Маски опадають повільно»).

Безсполучникова непряма мова – граматично оформлена як непряма мова (переважно дієслова в 3-ій особі, у формі минулого часу однини тощо), проте не складнопідрядною, а безсполучниковою конструкцією (що зближує цю структуру з прямою мовою), напр.: *Добрій Кирило Гаморак дорікає мені: мовляв, не тиши так, бо вмиреш* («Троянда ритуального болю»). *А я все буду титатися: чи з любови, чи на сухоти?* («Троянда ритуального болю»).

Зафіксовані випадки поєднання різних способів передавання чужої мови, зокрема невластиве-прямої мови, різновидів вільної прямої мови, напр.:

Одним із найважливіших світлячків щастя були для тебе сні про Оленку. Частіше – уривчасті, якісь боязкі й несміливі.

Наче він іде полем, така краса навколо, квіти пахнуть, небо синє-синє, все цвіте. Він доходить до лану, вкритого червоними маками. До його вуха долинають слова незнайомої галицької пісні (але він нічого не знає про Галичину... чув її колись раз на етапі... від дивного чоловіка у химерному капелюсі).

...заграй, ми цигане старий, заграй, якої знаєш...

Назустріч – Оленка, лагідно посміхається, кличе. Він підбігає. Разом всідаються на землю.

...грошей ти дам, вина ти дам, і всього, що бажаєш...

Навколо безліч червоних цяточок. **Може, ми вже мертві, подумав Архип.** Але її усмішка така ясна – через усе макове поле її лице.

...чаруй мені дівчину ту, що мною гордувала...

– Архипчику, рідний, ось ми й зустрілися, а ти докоряв, що я уникаю тебе.

– Я не докоряв, мила, я журився («Чорне яблуко»).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, конструкції з чужою мовою є синкретичними утвореннями, оскільки синтезують диференційні ознаки різних способів передавання чужої мови та способів її викладу. На цій підставі виокремлено два види протиставлень: «пряма мова // непряма мова» і «чужа мова // авторська мова».

Такі способи передавання чужої мови, як вільна пряма, внутрішня пряма, невластиве-пряма, вільна непряма мова, є синкретичними не тільки в аспекті поєднання суб'єктивних планів автора та персонажа, а й синтаксично, різною мірою поєднуючи й формальні ознаки прямої та прямої мови. Конструкції, що локалізовані на периферії прямої мови і в проміжній ланці, марковані різноранговим синкретизмом, зумовленим системною взаємодією одиниць різних мовних рангів – речення й тексту. Вільна непряма мова як периферія прямої мови являє собою складне речення – складнопідрядне чи безсполучникове, а тому їй властивий синкретизм лексико-граматичних засобів вираження та синкретизм змісту, оскільки її різновиди репрезентують в авторській інтерпретації чужу мову, що формально може наближатися до прямої мови.

Функційно-стилістичний потенціал конструкцій із чужою мовою в біографічних романах Степана Процюка надзвичайно потужний, оскільки їх уживання спричинює ускладнення синтаксичного й експресивного малюнка речення, дає додатковий

лінгвостилістичний матеріал для дослідження мовного портрета героя й загальної експресивної інтонації художнього твору.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні способів відтворення чужої мови в проекції на інші функційні стилі.

Список використаної літератури

1. Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. [Електронна копія] : з портр. авт. / написав Іван Франко. – Львів : накладом Укр.-рус. вид. спілки, 1910. – 450 с. – Режим доступу : <http://elib.nplu.org/view.html?id=7760>.
2. Малихіна С. В. Функціональний аспект «чужої мови» в науковому тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.02 «Російська мова» / С. В. Малихіна ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2000. – 16 с.
3. Кодухов В. И. Прямая и косвенная речь в современном русском языке / В. И. Кодухов. – Л. : Учпедгиз (Ленингр. отд-ние), 1957. – 85 с.
4. Чумаков Г. М. Синтаксис конструкций с чужой речью / Г. М. Чумаков. – К. : Вища школа, 1975. – 220 с.
5. Арутюнова Н. Д. Диалогическая модальность и явление цитации / Н. Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, deixis. – М. : Наука, 1992. – С. 52–79.
6. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий: Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – [3-е изд.]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 176 с.
7. Максимова Н. В. «Чужая речь» как коммуникативная стратегия / Н. В. Максимова. – М. : Изд. центр РГГУ, 2005. – 315 с.
8. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1986. – С. 250–296.
9. Рустамова Г. А. Лингвистические особенности несобственно-прямой речи в художественном тексте / Г. А. Рустамова. – Баку : Kitab alemi, 2006. – 120 с.
10. Ринберг В. Л. Несобственно-прямая речь и внутренний монолог в сфере средств передачи чужого высказывания / В. Л. Ринберг // Вопросы синтаксиса русского языка : сб. статей / [ред. коллегия : Г. В. Валимова (отв. ред.) и др.]. – Ростов н/Д. : Ростовский н/Д. гос. пед. ин-т, 1971. – С. 193–202.
11. Вавринюк Т. Невласне-пряма мова як засіб суб'єктизації тексту / Т. Вавринюк // Мандрівець. – 2004. – № 2. – С. 45–47.
12. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1961. – Ч. II. – 287 с.
13. Скобликова Е. С. Современный русский язык. Синтаксис сложного предложения (теоретический курс) / Е. С. Скобликова. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 264 с.

References

1. Franko, I. (1910). *Outline of the history of Ukrainian-Russian literature to 1890*, available at : <http://elib.nplu.org/view.html?id=7760> (in Ukr.)
2. Malykhina, S. (2000). *Functional aspect of «another's speech» in the scientific text* : Synopsis of the dissertation for a candidate degree in philology : 10.02.02 «Russian language». Kharkiv (in Ukr.)
3. Kodukhov, V. I. (1957). *Direct and reported speech in modern Russian*. Leningrad : Uchpedgiz (in Russ.)
4. Chumakov, G. M. (1975). *Syntax of constructions with another's speech*. Kyiv : High School (in Russ.)
5. Arutunova, N. D. (1992). Dialog modality and the phenomenon of citation. In *The human factor in the language. Communication, modality, deixis*. Moscow: Science, 52–79 (in Russ.)
6. Vinokur, T. G. (2007). *Speaker and listener: variants of verbal behavior*. Moscow: Publishing house LCI (in Russ.)
7. Maksimova, N. V. (2005). *«Another's speech» as a communicative strategy*. Moscow: Ed. Center of the RSHU (in Russ.)
8. Bakhtin, M. M. (1986). *Aesthetics of verbal creativity*. Moscow: Art (in Russ.)
9. Rustamova, G. A. (2006). *Linguistic features of non-proper direct speech in the literary text*. Baku : Kitab alemi (in Russ.)
10. Rinberg, V. L. (1971). Non-proper direct speech and an internal monologue in the sphere of means of transmitting someone's utterance. *Questions of the Russian language syntax*. Rostov on Don: Rostov on Don State. Ped. In-t, 193–202 (in Russ.)
11. Vavryniuk, T. (2004). Non-proper direct speech as a means of text subjection. *Mandrivets' (Mandrivets)*, 2, 45–47 (in Ukr.)
12. Kulyk, B. M. (1961). *Course of modern Ukrainian language. Syntax*. Kyiv: Soviet school (in Ukr.)
13. Skoblikova, E. S. (2006). *Modern Russian language. Syntax of a complex sentence (theoretical course)*. Moscow : Flint: Science (in Russ.)

SHYTYK Liudmyla Volodymyrivna,

Doctor of Philology, Professor of Ukrainian and applied linguistics, Cherkasy Bohdan Khmelnytskyi National University

e-mail: l_shytyk@ukr.net

SYNCRETISM OF WAYS OF TRANSFERRING ANOTHER'S SPEECH IN IDIOSTYLE OF STEPAN PROTSIUK

Introduction. Modernist principle of appealing to the psyche of literary characters, the convergence of the author and his character became particularly relevant today. Striking examples of such manner of writing with particular specificity of ways of transferring another's speech are psychologically biographical novels of Stepan Protsiuk about Ukrainian writers – Vasyl Stefanyk («The rose of ritual pain»), Arkhyp Teslenko («Black Apple») and Volodymyr Vynnychenko («Masks fall slowly»). Researcher's attention should be paid to syncretic ways of transferring another's speech marked by syncretism of different ranks.

Purpose. The purpose of the article is to comprehensively analyze the syncretic ways of transferring another's speech in idiosyle of Stepan Protsiuk.

Results. The author represents a broad understanding of the term «another's speech» not only as someone's utterance or a part of it, decorated by the involved in the author's context syntactic structure, but also as presented in thematic terms «another's» thoughts. Distinction of three ways of transferring «another's speech» is motivated: literal (direct) reproduction of another's speech, figurative (reported) and syncretic transmission of another's speech that arises as a result of the relationship and mutual transition of its varieties. It is noted that the unusual ways of reproducing another's speech are marked by syncretism, because they represent information in two planes – from author's and speaker's positions, and these positions often interact. Expediency of isolating two types of contrasts within the structures of another's speech is substantiated: «direct speech // reported speech» and «another's speech //author'sspeech». Qualifying characteristics of syncretic ways of transferring another's speech – representants of opposition «direct speech // reported speech» – are outlined; the periphery of direct speech (free direct speech, internal direct speech), reported speech (free reported speech) and intermediate (non-proper direct speech) is singled out; their structural and semantic varieties are described; functional and stylistic potential of syncretic ways of transferring another's speech in idiosyle of Stepan Protsiuk are found out.

Originality. The originality of the scientific research is in the interpreting the syncretic status of ways of transferring another's speech marked by syncretism of different ranks; in isolating the periphery of direct and reported speech and intermediate system of opposition «direct speech// reported speech»; in differentiating and improving free direct speech, internal direct speech, non-proper direct speech and free reported speech varieties.

Conclusion. It is concluded that the constructions of another's speech are syncretic formations as they synthesize differential features of various ways of transferring another's speech and ways of its presentation. On this basis two kinds of oppositions «direct speech// reported speech» and «another's speech //author'sspeech» are singled out.

Such ways of transferring another's speech as a free direct, internal direct, non-proper-direct, free reported speech are syncretic not only in terms of combination of subjective plans of an author and a character, but also syntactically, variously combining formal features of direct and reported speech. Constructions that are located on the periphery of direct speech and intermediate link are labeled by syncretism of different ranks that is caused by systemic interaction of units of different language ranks – sentence and text. Free reported speech as periphery of reported speech is a composite sentence – compound or asyndetic, so syncretism of lexical and grammatical means of expression and syncretism of content are characteristic of it as its variations represent another's speech in the author's interpretation and can formally approach the direct speech.

Functional and stylistic potential of the constructions with another's speech in biographical novels of Stepan Protsiuk is extremely powerful because their use causes complexity of syntactic and expressive picture of a sentence, provides additional linguostylistic material for studying the linguistic portrait of the character and the general expressive tone of the literary work. The perspective of further research is seen in studying ways of transferring another's speech in the projection on other functional styles.

Keywords: syncretism, syncretic ways of transferring another's speech, direct speech, reported speech, free direct speech, internal direct speech, non-proper direct speech, free reported speech.

Надійшла до редакції 05.09.16

Прийнято до друку 16.10.16